

DOI: <https://doi.org/10.33216/1998-7927-2022-276-6-44-49>

УДК 338.23

ІНКЛЮЗИВНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Мельнік М.А.

INCLUSIVE POLICY OF THE STATE DURING THE WAR

Melnik M.A.

Розглянуті актуальні підходи до виникнення теорії інклюзивного розвитку, які пов'язані з проблемами нерівного зростання, накопичення достатнього рівня матеріальних та нематеріальних активів та чесного розподілу ресурсів. Досліджені та систематизовані наукові та практичні підходи до визначення поняття інклюзивна політика. Визначено, що інклюзивність відображає засади співвідношення зростаючих можливостей економічного зростання та відкритості для людей, а також обмеженнями ступеня нерівного доступу до послуг. Засвідчено необхідність розвинення інклюзивних інституцій для забезпечення верховенства права та економічних свобод. Означена необхідність розробки єдиних підходів до інклюзивної політики з урахуванням нинішніх викликів. Автором визначені фактори, яким сприяє розвинута інклюзивна політика. Розглянуті питання перебудови інклюзивної політики держави під час війни. Окреслені історичні передумови інклюзивного зростання економіки як фактору розвитку суспільства. Розкриті сучасні підходи щодо розширення поняття інклюзивності і застосування його в якості індикатора економічного розвитку національної економіки. Визначена низка показників, що включаються в індекс інклюзивного розвитку, який використовується для загальної оцінки стану економічного розвитку країни. Розглянуті головний принцип та характерні особливості інклюзивної політики, проведена класифікація видів інклюзивної політики. Окреслені основні законодавчі акти, що регулюють здійснення інклюзивної політики держави. Виокремлені основні пріоритетні напрями, які потрібні забезпечуватися при здійсненні інклюзивної політики. Розкрито низка проблем, що пов'язані з воєнними діями. Означені проблемні питання здійснення інклюзивної політики в період війни. На прикладі освітньої інклюзивної політики запропоновані оперативні та функціональні зобов'язання державних інституцій щодо забезпечення прав і свобод громадян. Визначена можливість використання індивідуальної освітньої траєкторії для персоналізації реалізації особистісного потенціалу здобувача освіти. Узгаальнені основні напрями інклюзивної політики для відновлення та покращення соціальних умов громадян України.

Ключові слова: інклюзія, інклюзивна політика, держава, війна, доступність, право, рівність, процес, освіта, особливі потреби, стандарти.

Вступ. В сучасному світі набувають розвитку стандарти актуальної етики – толерантність, рівноправність, різноманітність. Інклюзивність також є їх важливою частиною. Актуальність проблем нерівного розвитку, справедливого розподілу всіх ресурсів, накопичення матеріальних статків та створених нематеріальних активів стали основою виникнення теорії інклюзивного розвитку. Принципи оцінювання параметрів інклюзивного розвитку можуть бути підґрунтям нової методології оцінки результатів економічного та соціального розвитку країн.

Постановка проблеми. Поняття інклюзивності застосовується у широкому розумінні. Воно віддзеркалює «дві основні ідеї: 1) можливість, що утворюються економічним зростанням, повинні бути відкритими для людей; 2) ступінь нерівності доходів та доступу до основних послуг повинні бути стримані прийнятними межами» [1].

Таким чином, мова йде про включеність цілей державної політики та її можливості поєднувати зростання людського капіталу із підвищенням якості життя із проблемами керованості державою.

Новітні дослідження світових вчених свідчать про те, що для сталого економічного розвитку країни первинно мають бути розвинуті інклюзивні інституції, зокрема, забезпечено безумовне верховенство права, економічні свободи, недоторканість приватної власності, вільні вибори тощо. Для забезпечення тривалого існування таких інституцій має бути постійний контроль за владою з боку громадянського суспільства. А це суспільство має бути консолідованим та активним.

Воєнні дії, що тривають в Україні створюють нове «навколишнє середовище» для функціонування багатьох суб'єктів господарювання, визначаючи нові підходи до формування курсів їх економічної політики.

В зв'язку з цим вельми актуальними є наукові дослідження щодо створення єдиних підходів до розробки інклюзивної політики держави з урахуван-

ням сучасних викликів, зокрема функціонування в умовах воєнного стану.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання інклюзивності з економічної точки зору є питанням, що недостатньо досліджене в українській економічній науці. Найбільш ґрунтовні та упорядковані дослідження питань розвитку моделей інклюзивної економіки знайшли відображення в наукових працях вітчизняних та зарубіжних вчених, таких як Д. Аджемоглу, О.І.Амоша, В.Г. Анісімов, А.В. Базилук, З. Бедос, Р. Болінг, В.П. Вишневський, В.М. Геєць, Г.Я.Глуха, С. Голандер, Е. Дуфло, Т.Г. Затонацька, А.С. Коновалов, Е.М. Лібанова, І.Г.Манцуров, Д.О. Оголь, Дж. Подест, Е. Райнерт, Д. Робінсон, А.В. Сидорова, І.В. Тараненко, М. Тодаро та інші. У цих дослідженнях докладно розглянуті інклюзивні й екстраєсивні моделі розвитку, оцінюються їх особливості у різних країнах, проте в них недостатньо уваги приділено аналізу викликів та ризиків соціально- економічного характеру, які визначають напрями інклюзивної політики.

Крім того термін «інклюзія» має багатоаспектне трактування та використовується у різних контекстах, що потребує продовження наукових досліджень з урахуванням нових викликів. Все це й визначає актуальність та мету даної статті.

Мета статті. Метою статті є дослідження та систематизація наукових та практичних підходів до визначення поняття інклюзивна політика та удосконалення підходів щодо формування інклюзивної політики в умовах війни.

Ця мета зумовила необхідність вирішення наступних завдань:

- дослідити теоретико-методологічні положення інклюзивної політики;;

- виділити основні види інклюзивної політики та проаналізувати їх роль у формуванні інклюзивно-орієнтованої економіки;

- проаналізувати сучасні виклики та ризики щодо подальшого удосконалення інклюзивної політики держави;

- визначити заходи державної політики, реалізація яких сприятиме інклюзивному розвитку в сучасних умовах.

Теоретико - методологічним підґрунтям даного дослідження виступають форми, методи і принципи наукового пізнання, теоретичні й практичні доробки, що містяться у працях відомих науковців з питань інклюзивної економіки та політики.

Результати досліджень. Уперше термін «інклюзія» було застосовано в 1970-х роках у США, коли дослідники визначали соціальну інклюзію, під якою розуміли збільшення ступеня участі всіх громадян у соціумі, коли кожна людина як індивідуальність сприймається суспільством і має можливість повноцінно брати участь у соціальних процесах. Право участі у соціумі базується на соціальній етиці у всіх сферах життя. Сам термін «інклюзія» (від англ. inclusion – включення) – процес збільшення

ступеня участі всіх громадян у суспільстві (як цілісній соціальній системі), направлений на розвиток рівності [2].

У XXI сторіччі попри всі глобалізаційні та технологічні процеси дискримінація за різними ознаками все ще має місце, інклюзивність стала першочерговою метою рухів за розширення прав та можливостей людини. Останніми роками дуже популярними стають дискусії щодо розширення поняття інклюзивності і застосування його в якості індикатора економічного розвитку національної економіки. Такий підхід чітко окреслився на Всесвітньому економічному форумі в Давосі у 2017 році, де був запропонований Індекс інклюзивного росту та розвитку (Inclusive Growth and Development Index), який використовується для загальної оцінки стану економічного розвитку країни. Створення цього показника обумовлено тим, що існуючі підходи до оцінки рівня розвитку країн (наприклад із застосуванням показника внутрішній валовий продукт на душу населення), не в повній мірі відповідає сучасним вимогам. Зокрема, в країнах з високими темпами економічного зростання можна спостерігати одночасне зростання нерівності за рівнем доходів населення.

Індекс інклюзивного розвитку не є альтернативою розрахунку ВВП, а виступає сучасним аналогом, який позбавлений недоліків методик розрахунку ВВП. Індекс інклюзивного розвитку- це комплексна величина, що складається із 12 показників, що об'єднані у три групи (рис.)

ВВП та його похідні показники дозволяють оцінити процес виробництва матеріальних благ та послуг у будь-якій країні, а індекс інклюзивного розвитку дозволяє оцінити розподіл створених благ та ступінь його рівномірності та доступності для різних верств населення.

Інклюзивною політикою має вважатися така державна політика, яка слугує усілякому долучанню осіб до громадянського суспільства. Причому це відбувається добровільно, застосовуються рівні підходи, без обмежень у правах. За таких умов людина може у повній мірі проявити свій потенціал та удосконалювати своє життя.

Головним принципом інклюзивної політики є створення можливості рівного доступу до соціальних процесів всіх груп людей, що історично були виключені з громадського життя: за ознаками статі, раси, стану здоров'я та інших відмінностей.

Характерні особливості інклюзивної політики:

- інклюзивна політика – це процес;
- інклюзивна політика злучає з визначенням перешкод та їх подоланням;
- інклюзивна політика передбачає присутність, участь та досягнення;
- інклюзивна політика передбачає певний наголос на ті групи осіб, які підлягають «ризиком» виключення або обмеження в правах і свободах [4].

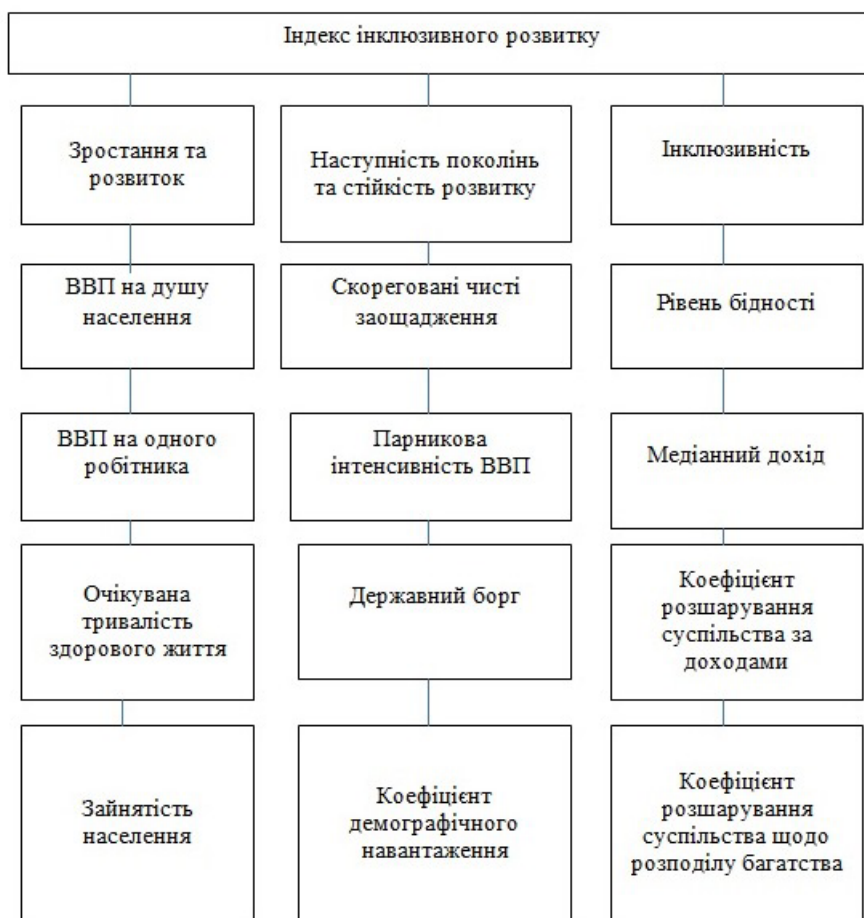

Рис. Структура індексу інклюзивного розвитку [складено автором за [3]

Таблиця

Основні види інклюзивної політики

№	Вид	Основний зміст
1.	Економічна	Процес забезпечення прав і рівний для всіх доступ до ринку праці, фінансових послуг та підприємництва
2.	Фінансова	Процес забезпечення ефективного доступу повнолітніх осіб до кредитів, заощаджень, платежів і страхування від офіційних постачальників послуг
3.	Соціальна	Процес забезпечення можливостями та ресурсами, необхідними для участі в економічному, соціальному та культурному житті, досягнення рівня життя та добробуту, що відповідають нормальним стандартам
4.	Освітня	Процес забезпечення рівного доступу до якісної освіти особам з особливими освітніми потребами шляхом організації їх навчання на основі застосування особистісно орієнтованих методів, з урахуванням особливостей навчально – пізнавальної діяльності [5].
5.	Гендерна	Процес забезпечення рівних прав та можливостей без обмежень, пов'язаних із жорстко закріпленими гендерними ролями
6.	Етнічна	Процес забезпечення культурної рівності громадян, включаючи етнічні, расові, релігійні або лінгвістичні особливості

При здійсненні інклюзивної політики проблеми потрібно розглядати всебічно, враховувати різні прояви та бути у царині всіх кіл життя людини – економічному, політичному, соціальному, суспільному, культурному та т.і.

Узагальнення результатів наукових досліджень дозволило класифікувати основні види інклюзивної політики, які представлені у таблиці.

Всі нормативні документи, що прямо або опосередковано пов'язані з інклюзивною політикою як

підгрунтя використовують Конвенцію про права осіб з інвалідністю. Текст Конвенції було прийнято Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй 13 грудня 2006 року та відкрито для підписання 30 березня 2007 року. Україна ратифікувала Конвенцію 16 грудня 2009, договір набрав чинності для України 6 березня 2010 року. Крім цього інклюзивна політика узгоджується згідно Стратегії Ради Європи про права осіб з інвалідністю на 2017-2023 роки, яка ухвалена Комітетом міністрів 30 листопада 2016 року та містить пріоритетні напрями, які повинні забезпечуватися всіма країнами - членами, а саме: 1) рівність і недискримінація; 2) підвищення обізнаності; 3) доступність; 4) усвідомлення рівності всіх перед буквою закону; 5) вільність від визиску та жорстокого поводження [6]. Також аналогічні напрями державної інклюзивної політики зумовлені й «Глобальними цілями сталого розвитку до 2030 року», проголошеними резолюцією Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй від 25.09.2015 р. № 70/1, а також іншими програмними документами ООН.

Огляд законодавчих актів України дозволяє визнати, що діє ціла низка нормативних документів, що регламентують різні види інклюзивної політики держави. Це є обумовленням того, що інклюзивна політика діє як міжнародна стратегія з врахуванням національних особливостей впровадження і розвитку.

Шлях до усвідомлення суспільством важливих питань інклюзивності залежить від історичного контексту кожної з країн. В Україні це усвідомлення можна пов'язати із поширенням демократичних цінностей, переосмисленням ролі різних статей в суспільстві, поваги до основних прав і свобод людей, різким зростанням кількості внутрішніх переселенців та людей з військовим досвідом (зокрема, великими травматичним).

Повномасштабна російсько-українська війна розпочалася 24 лютого 2022 року та суттєво змінила роботу всіх інституцій держави. Велика кількість людей не могли виконувати своїх професійних функцій у зв'язку з окупацією окремих регіонів. Потребували евакуації та відновлення тисячі установ та підприємств. Деякі з них змогли організувати роботу в дистанційному режимі. Велика кількість жінок та дітей виїхала за кордон. Держава стикнулася з безліччю проблем щодо внутрішньо переміщених осіб та необхідністю забезпечення їх нагальних потреб. В зонах активних бойових дій найбільш вразливими стають люди з інвалідністю, діти та літні люди. Про належне дотримання прав і свобод громадян в окремих регіонах країни зовсім не йшлося, бо стояло питання збереження їхнього життя.

Воєнні дії відкинули економічний розвиток країни в цілому на кілька десятиліть назад і найбільше потерпають від цього вразливі категорії населення. Всі ці обставини потребують корегування різних напрямів державної політики з урахуванням принципів інклюзії шляхом розробки протоколів

оперативного реагування на виклики, що постають перед громадянами у період війни.

Наприклад, у площині освітньої інклюзивної політики в Україні ще у довоєнні часи була створена мережа інклюзивно –ресурсних центрів, які діють з метою забезпечення права осіб з особливими освітніми потребами на здобуття освіти всіх рівнів. Зрозуміло, що на період воєнного стану такі центри повинні розширювати свої послуги.

Так, серед нових завдань таких центрів є:

- проведення всебічної оцінки та здійснення системного кваліфікованого супроводу осіб з особливими освітніми потребами, які вимушено змінили місце проживання;
- надання інформаційної підтримки додаткових послуг батькам дітей з особливими освітніми потребами, які змінили навчальний заклад через війну;
- створення умов для забезпечення психологічної підтримки дітей, які пережили або переживають психологічну травму;
- надання додаткових корекційно-розвиткових послуг дітям з особливими освітніми потребами, зокрема і дистанційно.

Міністерство освіти і науки України оперативно реагує на нові виклики та завдання. Так, був виданий Лист МОН України №1/3710 від 28.03.2022 року «Про роботу інклюзивно – ресурсних центрів та організацію освітнього процесу для осіб з особливими освітніми потребами у період воєнного стану», в якому були окреслені першочергові завдання щодо здійснення інклюзивної політики в умовах воєнного стану[7]. Крім удосконалення роботи таких центрів потрібно також провести корегувальні заходи в організації інклюзивного навчання в закладах вищої освіти.

Під час воєнного стану серед першочергових можна визначити такі завдання, що стоять перед керівниками закладів освіти:

- відновлення освітнього процесу;
- налаштування ефективної комунікації між учасниками освітнього процесу;
- створення безпечних умов для учасників освітнього процесу;
- за потреби створення умов для організації освітнього процесу за дистанційною та змішаною формами;
- здійснення інформаційної та психологічної підтримки учасників освітнього процесу;
- здійснення співпраці з інклюзивними ресурсними центрами.

В процесі організації освітнього процесу інклюзивна політика може здійснюватися з використанням індивідуальної освітньої траєкторії, яка є персональним шляхом реалізації особистісного потенціалу здобувача освіти. Така траєкторія формується з урахуванням здібностей, інтересів, потреб, мотивації здобувача і може бути реалізована через індивідуальний навчальний план.

Висновок. Нині Україна переживає складний час у зв'язку з викликами, пов'язаними з війною, яка впливає на загальну державну політику у всіх сферах. Одним із найважливіших пріоритетів в цей період є захист прав та свобод людей. В першу чергу – це право на життя, здоров'я, правовий та соціальний захист. Специфічні особливості зобов'язань держави стосовно захисту права на життя в умовах війни включає:

- питання юрисдикції в умовах окупації території;
- перелік зобов'язань держави під час війни;
- межі необхідності застосування сили при правомірних воєнних діях;
- особливості розслідування фактів позбавлення життя.

Права людини і Європейська конвенція з прав людини продовжують діяти під час війни, тому права людини зберігають своє значення.

Розробка нової інклюзивної політики потребує всебічного неупередженого аналізу нинішньої ситуації, яка пов'язана з війною. Треба ретельно дослідити її вплив на загальну ситуацію в Україні в цілому, а також в окремих регіонах і територіальних громадах. Не зважаючи на те, що війна ще продовжується вже сьогодні потрібно розробляти плани відновлення постраждалих територій, створювати умови для скорішого повернення в Україну біженців та повернення до власних помешкань значної частини вимушених переселенців в ті місця, де це є можливим, відбудувати місцеву, регіональну та національну економіку.

Необхідність вирішення всіх цих завдань є одним із ключових факторів впровадження нових концепцій інклюзивного розвитку як нової парадигми сталого розвитку економіки країни.

Відновлення України – це не тільки і не стільки про відбудову зруйнованого ворогом, це відновлення повноцінного життя у містах і селах, відбудова інституцій та їх спроможності, вирішення питань верховенства права, забезпечення справедливості для найнепривілейованіших верств населення, побудова більш інклюзивного суспільства, розвиток людського капіталу.

Л і т е р а т у р а

1. Spence Michael The next convergence: the future of economic growth in a multispeed world /M. Spence.-New York.: First edition Farrar Straus and Giroux, 2011.-296 с.
2. Gupta, J., Cornelissen, V. and Ros-Tonen, M. (2015), "Inclusive development", In: Encyclopedia of Global Environmental Governance and Politics, Cheltenham, Great Britain, pp. 35-44.
3. The Inclusive Growth and Development Report 2017. URL: <https://www.weforum.org/reports/the-inclusive-growth-and-development-report-2017>
4. Інклюзивна освіта в педагогіці і практиці діяльності школи. URL: <https://www.slideshare.net/informatiknua/ss-71763800/>

5. Концепція розвитку інклюзивної освіти: Наказ Міністерства освіти і науки України від 01.10.2010 № 912 URL: <https://www.firstedu.org.ua/index.php>
6. The Council of Europe Disability Strategy 2017-2023. URL: <https://www.coe.int/en/web/disability/strategy-2017-2023>
7. Лист МОН України № 1/3710-22 від 28.03.2022 року «Про роботу інклюзивно-ресурсних центрів та організацію освітнього процесу для осіб з особливими освітніми потребами у період воєнного стану».URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/62c/2a8/35c/62c2a835c1467897558912.pdf>
8. Войчук М.В. Етимологія поняття «економічна інклюзія» в контексті циклічного розвитку економіки/ М.В.Войчук//Інноваційна економіка.-№3-4(87).-2021.-с.28-33.
9. Дубчак Л.М. Державна політика України у сфері захисту прав людини в умовах подолання відкритої зовнішньої агресії/ Л.М.Дубчак// Публічне управління і адміністрування в Україні.-Випуск 10.- 2019.-с.60-64.
10. Манцуров І.Г. Інклюзивний розвиток як основа протидії глобальним викликам сьогодення/І.Г.Манцуров//Економіка України. –№10(683) .- 2018.-с.71-87.

References

1. Spens Maykl Nastupna konverhentsiya: maybutnye ekonomichnoho zrostannya v bahatoshvydkisnomu sviti /M. Spens.-N'yu-York.: Pershe vydannya Farrar Straus i Zhiru, 2011.-296 s.
2. Gupta, Dzh., Kornelissen, V. ta Ros-Tonen, M. (2015), «Inklyuzyvnyy rozvytok», v: Entsyklopediya hlobal'noho ekolohichnoho upravlinnya ta polityky, Cheltnem, Velyka Brytaniya, stor. 35-44.
3. Zvit pro inklyuzyvne zrostannya ta rozvytok za 2017 rik.URL: <https://www.weforum.org/reports/the-inclusive-growth-and-development-report-2017>
4. Inklyuzyvna osvita v pedahohytsi i praktytsi diyal'nosti shkoly. URL: <https://www.slideshare.net/informatiknua/ss-71763800/>
5. Kontsepsiya rozvytku inklyuzyvnoyi osvity: Nakaz MON Ukrayiny vid 01.10.2010 r. № 912.URL: <https://www.firstedu.org.ua/index.php>
6. Stratehiya Rady Yevropy shehodo invalidnosti na 2017-2023 roky. URL: <https://www.coe.int/en/web/disability/strategy-2017-2023>.
7. Lyst MON Ukrayiny № 1/3710-22 vid 28.03.2022 roku «Pro robotu inklyuzyvno-resursnykh tsestriv ta orhanizatsiyu osvith'oho protsesu dlya osib z osoblyvymy osvitnimy potrebamy u period voyennoho stanu». URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/62c/2a8/35c/62c2a835c1467897558912.pdf>
8. Voychuk M.V. Etymolohiya ponyattya «ekonomichna inklyuziya» v konteksti tsyklichnoho rozvytku ekonomiky/ M.V.Voychuk//Innovatsiyana ekonomika.-№3-4(87).-2021.-s.28-33.
9. Dubchak L.M. Derzhavna polityka Ukrayiny u sferi zakhystu prav lyudyny v umovakh podolannya vidkrytoyi zovnishn'oyi ahresiyi/ L.M.Dubchak// Publichne upravlinnya i administruvannya v Ukrayini.-Vypusk 10.- 2019.-s.60-64.
10. Mantsurov I.H. Inklyuzyvnyy rozvytok yak osnova protydyi hlobal'nym vyklykam s'ohodennya/I.H.Mantsurov//Ekonomika Ukrayiny. – №10(683) .- 2018.-s.71-87.

Melnik M.A. Inclusive policy of the state during the war

Current approaches to the emergence of the theory of inclusive development, which are related to the problems of uneven growth, accumulation of a sufficient level of tangible and intangible assets, and fair distribution of resources, are considered. Researched and systematized scientific and practical approaches to defining the concept of inclusive politics. It was determined that inclusiveness reflects the principles of the ratio of increasing opportunities for economic growth and openness for people, as well as limitations of the degree of unequal access to services. The need to develop inclusive institutions to ensure the rule of law and economic freedoms is proven. The need to develop unified approaches to inclusive policy, taking into account current challenges, is indicated. The author identified the factors that contribute to a developed inclusive policy. Issues of reconstruction of the inclusive policy of the state during the war are considered. The historical prerequisites for the inclusive growth of the economy as a factor in the development of society are outlined. Modern approaches to the expansion of the concept of inclusiveness and its use as an indicator of the economic development of the national economy are revealed. A number of indicators included in the index of inclusive development, which is used for the overall assessment of the state of the country's economic development, have been defined. The main principle and characteristic fea-

tures of inclusive policy are considered, the classification of types of inclusive policy is carried out. The main legislative acts regulating the implementation of the state's inclusive policy are outlined. The main priority areas that need to be ensured in the implementation of an inclusive policy are highlighted. A number of problems related to hostilities have been revealed. Problematic issues of the implementation of an inclusive policy during the war are identified. Operational and functional obligations of state institutions to ensure the rights and freedoms of citizens are proposed on the example of an inclusive educational policy. The possibility of using an individual educational trajectory to personalize the realization of the personal potential of the person seeking education is determined. The main directions of the inclusive policy for the restoration and improvement of the social conditions of the citizens of Ukraine are summarized.

Key words: *inclusion, inclusive policy, state, war, accessibility, law, equality, process, education, special needs, standards.*

Мельнік Марина Анатоліївна - к.е.н., доцент, доцент кафедри «Облік і оподаткування» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м.Київ.

Стаття подана 27.10.2022.